

APROXIMACIÓ ALS FETS DE LA GUERRA DE SUCCESSIÓ A VILANOVA I LA GELTRÚ

PREÀMBUL

Aquest treball pretén ser una aproximació divulgativa als fets de la Guerra de Successió a Vilanova i la Geltrú a partir del relat que n'havien fet altres historiadors i de les recerques més actuals que situen aquells esdeveniments en el context de la guerra arreu del país. Si bé Vilanova de Cubelles –tal com es deia en aquella època, i fins al 1768– mai ha esdevingut un referent dins la cronologia general del conflicte, cal considerar que algun dels episodis succeïts fou prou rellevant per atorgar-li la categoria que es mereix. La commemoració del Tricentenari 1714-2014 arreu de Catalunya i, molt particularment, les activitats dutes a terme a Vilanova i la Geltrú amb el mateix propòsit han facilitat algunes recerques d'arxiu que ben aviat donaran noves dades i notícies més detallades del que fou la guerra a la ciutat. No entrarem aquí en els precedents i entorn de la Guerra de Successió –un conflicte que anava molt més enllà de les nostres fronteres–, ni en el detall del desenvolupament de les operacions que tenien lloc en un context més ampli. Per tant, fixem una aproximació als fets viscuts a Vilanova i la Geltrú aportant aquelles fonts bibliogràfiques que puguin ajudar a ampliar els coneixements sobre la ciutat del set-cents.

VILANOVA EN EL CONTEXT DEL CONFLICTE. LES FONTS

Durant molt de temps, les úniques fonts bibliogràfiques que ens acostaven a aquells fets eren la *Descripción e Historia de la Villa de Villanueva y Geltrú*, de Josep Antoni Garí i Siumell, editada el 1860, i la *Historia de Villanueva y Geltrú*, de Josep Coroleu i Inglada, de l'any 1878. Tot i les mancances i les imprecisions pròpies de les circumstàncies del seu temps, els dos historiadors –només amb divuit anys de diferència– ens han llegat un coneixement prou precís del que foren els esdeveniments de la Guerra de Successió a Vilanova de Cubelles. Uns fets que, molt posteriorment, foren revisats i ampliat per un altre historiador de referència local, Albert Virella. Massa sovint, la historiografia general i els condicionants polítics han volgut reduir aquells fets a la caiguda de Barcelona, i, com a país, hem obviat els fets ocorreguts a Vic, Arbúcies, Talamanca, Castellciutat o Sant Quintí de Mediona, entre altres i, per què no, també a Vilanova. I, sobretot, hem tendit a oblidar les posteriors conseqüències d'una extrema repressió, que donen especial sentit al nostre exercici de memòria i voluntat de commemoració.

A diferència del que farà un historiador liberal com Josep Coroleu, Josep A. Garí —frare de l'orde de la Mercè— utilitzava un to més dramàtic i solemne i ens parlava *"de la guerra que tanto afligió á Cataluña, cuyas páginas están escritas con letras de sangre, y el desenlace de la horrenda lucha dió á Villanueva dias tan aciagos y horrorosos, que no habia visto, ni ha visto despues de iguales. [...] Triste recuerdo en los corazones de nuestros abuelos, que nos lo han transmitido bajo el nombre de año del saco ó bien del saqueo."*

Més endavant ens indicava que *"los catalanes por su valor, constancia y obstinación fueron el pasmo y admiración de la Europa entera"*. Tal vegada, l'afirmació més contundent de Garí és quan afirmava: *"Villanueva era mirada como poco adicta á la causa de Felipe V."* Potser per això, o malgrat això, també justificava els seus avantpassats dient: *"Mas nuestros abuelos no se dejaron arrastrar del entusiasmo hasta la obstinación"* i, en determinat moment, resolgueren de prestar obediència a Felip V, atès que, després del molts tributs imposats a la vila, aquesta es trobava *"fatigada y abrumada de tantos sacrificios"*.

Així, doncs, Garí ens ajuda a situar-nos en el clima que va viure la ciutat arran d'aquells fets, lluny de la visió més neutra que proposava Josep Coroleu. Al marge de les dues obres esmentades, cal enumerar altres fonts que han contribuït a aportar dades al voltant d'aquell conflicte a escala local. Primerament, la novel·la amb apunts històrics *Los misterios de Villanueva*, editada el 1851 i atribuïda a Josep Pers i Ricart, Teodor Creus i Corominas i Ceferí Tresserra i Ventosa, que exposava: *"Cuando en 1714 fueron necesarios los esfuerzos de dos reinos para conquistar las ruinas de una ciudad, algunas de las tropas que sitiaban Barcelona fueron á merodear por la vecindad, saqueando é incendiando bárbaramente Villanueva, y adquirió con esto un nuevo título para ser considerada como membre é carrer de Barcelona"*.

De ben segur, però, l'obra més completa i exhaustiva sobre els fets de la Guerra de Successió a Vilanova i la Geltrú és la que l'historiador Albert Virella i Bloda publicava el 1995 sota el títol *El canvi de dinastia i la fragata de Vilanova*, amb un pròleg a cura d'Albert Manent.

Com en tants altres capítols de la nostra història local, Albert Virella puntualitzava i posava ordre a les consideracions fetes per estudiosos anteriors i aportava noves dades i informacions que avui resulten valuoses. D'altra banda, els nous corrents historiogràfics de l'època moderna fan que Virella sigui generós en l'apunt de les referències bibliogràfiques i les fonts documentals utilitzades. El text s'acompanyava també de molts gravats de l'època.

El fil conductor del text de Virella era la trajectòria de la fragata vilanovina construïda el 1687 per a la defensa de les costes enfront dels pirates i corsaris, especialment turcs i algerians. El relat desemboca en el paper de la fragata durant la Guerra de Successió, primer en favor de la causa austriacista i, posteriorment, en tasques de forçat col·laboracionisme amb els filipistes.

El text de Virella permet tenir una visió més global de la vida de Vilanova d'aquell primer set-cents, més enllà dels aspectes vinculats a la guerra, i, a diferència dels altres autors, anant més enllà dels fets ocorreguts al maig de 1714. Fa esment, per exemple, del reconegut austriacista Pau Feu, de la fassina, o del fet que, el 26 de maig de 1714, l'austriacista Antoni Desvall i de Vergós, marquès de Poal, comandant general de l'exèrcit de l'interior de Catalunya amb base a Cardona, es trobava a la zona —segons relat del mateix militar— intentant defensar Vilanova i Sitges. Aquesta important circumstància passa per alt a Garí i a Coroleu. Com a font bàsica d'informació, Virella fa ús dels llibres d'òbits de la parròquia de Sant Antoni i, en determinat moment, es pregunta: *"Què passà a Vilanova el 25 de maig?"* Sempre descregut dels relats de Garí, i encara més del de Coroleu, Virella indicava: *"Acudint a la documentació inèdita, als llibres parroquials d'òbits hi hem trobat les dades que segueixen [...]". Aquests òbits semblen indicar que, el dia 25 de maig, hi hagué un envoltament*

de la vila per les tropes, s'entén castellanès, que s'enfrontaren amb les tropes voluntàries." I conclou, sempre prudent: "L'òbit del dia 8, referit a quan la crema de la vila 'por los castellans, ço és, en temps passat', pot referir-se a qualsevol dia entre el 25 de maig (en què la vila era circuïda) i el 5 de juny (en què la vila era ocupada)."

En el capítol 26, titulat "La guerra torna a casa nostra", Virella reprèn el fil: "Els historiadors de Vilanova coincideixen tots que el dia 25 de maig fou el dia de la cremada de la vila. Garí escriví: 'Dia horroroso!' [...] Coroleu, menys efectista, a part de donar una data equivocada (25 d'abril), presenta algun retall d'unes memòries d'un vilanoví coetani, Josep Urgellés —l'home que embetumà el desaparegut àngel del campanar—, en les quals ens diu que el general Chaves s'apoderà de 3.000 lliures que tenia aplegades el comú per a l'obra del temple de Sant Antoni."

Sobre la mort dels ostatges Pau Pollès i Joan Papiol, l'autor admet que "mai s'ha sabut si era de malaltia o del tractament que van rebre a les presons de la Pabordia de Sarrià".

Entre les darreres aportacions a la Guerra de Successió a Vilanova, cal fer esment del treball de Vicenç Carbonell publicat a la revista de l'Agrupació Excursionista Talaia al maig de 2014, sota el títol "Incendi, pillatge i destrucció de Vilanova i la Geltrú el 25 de maig de 1714". El text detalla el contingut d'un document localitzat a l'Arxiu Comarcal del Garraf, de Vilanova i la Geltrú, datat el 1716, amb el títol *Memorial de Casas se troban en la pnt. Vila de Vilanova y algunas separadas de dita Vila, quants aposientos, afrontacions, lloguer sens auria, estimació d'elles*

Com bé s'intueix, es tracta d'una mena d'informe d'auditoria per avaluar els danys ocasionats després de la destrucció parcial de la vila el 25 de maig de 1714. Un cens exhaustiu, fet carrer a carrer, que dona informacions molt interessants sobre els titulars i l'estat dels habitatges.

VILANOVA DE CUBELLES AL SET-CENTS

La Vilanova de Cubelles de l'època era una estructura social de pagesos i mariners on els primers monopolitzaven la jerarquia municipal. L'inici del segle XVIII vindria condicionat —com apuntava Miquel Àngel Martínez— per la guerra i la crisi agrària. El segle acabaria amb creixement i prosperitat derivats de l'activitat comercial. En aquells anys la ciutat tenia poc més de dos mil habitants, xifra que s'escurçaria després de 1714. Dominaven els conreus de cereals, olivera i, sobretot, de vinya, que dia a dia guanyava superfície. A remolc del comerç marítim de vins i aiguardents també es feien notar les activitats de boters i fassines. Les comunicacions per terra eren francament dolentes i això va facilitar que la ciutat apostés per la via marítima. Avançada la guerra, la ciutat acollia molts refugiats fugits d'altres indrets ocupats. A això, calia afegir-hi les molèsties dels destacaments aliats allotjats a la ciutat i que exigien provisions per als soldats i els cavalls.

Fem ara una repàs d'alguns dels títols publicats que ens acosten a la Vilanova del segle XVIII. Més enllà dels treballs genèrics de Garí o Coroleu, disposem de diversos textos específics. De Vicenç Carbonell i Virella citem *La marineria vilanovina en el segle XVIII*, editat el 1974 pel Museu de Vilafranca, i *El món agrari vilanoví fins al segle XVIII*, editat el 1988 per l'Institut d'Estudis Penedesencs. Cal citar també el treball de Miquel Àngel Martínez *La població de Vilanova i la Geltrú en el segle XVIII (estudi demogràfic)*, publicat el 1987 per l'IEP, o els de Xavier Ortiz, "Aproximació a l'estructura comercial vilanovina a la segona meitat del segle XVIII" o "Anàlisi dels principals grups socioeconòmics de Vilanova a la segona meitat del segle XVIII", publicat el primer a la *Miscel·lània Penedesenca* de l'IEP el 1990 i el segon a la revista *Primera edició*, del Centre d'Estudis de la Biblioteca-Museu Balaguer, el 1988. També mereix esment l'estudi *La venalitat dels càrrecs municipals a Catalunya (1739-1741). Un exemple concret: Vilanova i la Geltrú*, de Josep Mª Torras i Ribé, editat el 1977 pel Museu de Vilafranca. Altres treballs més generalistes son *Los misterios de Villanueva*, text ja esmentat del 1851 i reeditat en

reproducció facsímil per l'IEP el 1991, i la *Resposta de Francesc Papiol al Qüestionari Zamora de 1790* —editat el 1990—, tot i que no apunta cap dada referent a la relativament recent Guerra de Successió. Finalment, el ja esmentat treball d'Albert Virella *El canvi de dinastia i la fragata de Vilanova*, publicat el 1995 i que, com el seu títol indica, es tracta de la monografia més detallada al voltant dels fets de la Guerra de Successió a la nostra ciutat seguint com a fil conductor la trajectòria de la fragata local.

EPISODIS DE GUERRA

El 1705 l'Arxiduc Carles d'Àustria jurava les Constitucions de Catalunya. Aquell estiu, destacaments de l'esquadra angloholandesa arribaven a una Vilanova que aviat prestaria obediència als Àustria sense resistència. A l'abril de l'any següent, però, l'exèrcit borbònic assetjaria Barcelona per terra i per mar.

Vilanova no tingué, certament, un paper destacat ni protagonista en els fets que s'acoten entre el Pacte de l'Haia de 1701 i la caiguda de Barcelona al setembre de 1714. Però, en qualsevol cas, la parcial destrucció de la vila, la mort de dos ciutadans insignes i diversos episodis de suport i col·laboració —forçosa en alguns casos— permeten situar Vilanova en un lloc visible d'aquell capítol de la nostra història col·lectiva. Fins ara, aquesta manca de referents propis podia fer-se extensiva a bona part de viles i ciutats de Catalunya, injustament oblidades sota l'implacable efecte de la resistència èpica de Barcelona i el desenllaç de l'onze de setembre de 1714. La justificació de la poca incidència de la nostra ciutat en el conflicte dinàstic pot exemplificar-se amb la manca d'espais o elements físics que puguin simbolitzar o ajudar a interpretar els fets. Dit ràpidament, Vilanova queda lluny de les rutes i guies que, en clau de país, permeten fer una lectura dels fets de l'època. En un exercici reduccionista, la meua aposta particular se centraria en dos espais concrets: el campanar de Sant Antoni, acabat el 1706, punt de guaita i defensa principal de la ciutat, i la caserna militar —conseqüència d'aquell i altres conflictes—, construïda entre 1751 i 1771 a partir de les aportacions voluntàries de la gent, tipa d'haver d'allotjar tropes una i altra vegada.

Vilanova mantingué des del primer moment un posicionament clarament favorable a l'arxiduc Carles d'Àustria i contrari als borbons. Malgrat tot, la seva participació directa o indirecta en la guerra es veié sempre condicionada pel seu transcurs i per les alternances en el control de territori. Això suposava alternar accions de resistència contra Felip V amb accions de col·laboracionisme forçós a favor de la causa borbònica. Un comportament que il·lustra perfectament Albert Virella amb el paper de la fragata local, ara fent accions a favor dels uns, ara a favor dels altres.

Si ens centrem en els episodis que determinen la relació de la nostra ciutat amb la Guerra de Successió, gosariem centrar-ho en tres aspectes. El primer, ben primerenc —el 9 d'abril de 1706—, quan la fragata vilanovina, conjuntament amb les de Sitges i Mataró i altres vaixells, aprovisionà per mar la ciutat de Barcelona assetjada pels borbònics tot sortejant el bloqueig de l'esquadra francesa. L'arribada de vaixells aliats provocaria la marxa precipitada dels francesos i la fugida a França de Felip V. Un segon aspecte a considerar és que, mentre les tropes de Felip V anaven ocupant Catalunya entre 1707 i 1710, molts voluntaris vilanovins —seguint les crides del veguer de Vilafranca— participaren en la resistència de les ciutats assetjades, especialment en el cas de Lleida. L'1 de setembre de 1705 el Consell de Vilanova jurava obediència a l'arxiduc Carles d'Àustria i el 25 de juliol de 1713 —coincidint amb l'inici del setge de Barcelona—, el batlle Joan Papiol decidia prestar obediència a Felip V. Els encarregats de la gestió davant les autoritats borbòniques eren Joan Fuster i Magí Torrents. Joan Fuster, *capità Fuster*, exercí el comandament de tropes voluntàries —miquelets i sometents— en favor de la causa austriacista. L'historiador J. A. Garí ens parla d'un guerriller respectat per tothom i el qualificava de

"terror de los defensores de Felipe V". A partir d'aquell moment, la ciutat hauria d'afrontar doloroses contribucions especials i facilitar provisions a l'invasor. També s'obligava la ciutat a transportar blat, palla i altres materials per a les tropes assetjants de Barcelona. La situació s'havia girat i, com recordava Virella, ara els vilanovins es veien obligats a cedir homes per obrir trinxeres i camins als afores de la capital catalana, per preparar-ne l'assalt final. També la fragata es posaria al servei dels borbònics. De gust o per força, els vilanovins estaven abocats a col·laborar amb l'enemic. Al Penedès interior es reproduïen continuats actes d'insubordinació contra els ocupants, que acabarien amb l'atac a Sant Martí Sarroca i la total destrucció de Sant Quintí de Mediona, on s'havien refugiat els grups resistents. Després d'aquells fets, a Vilanova hi havia molta por. Les autoritats organitzaren guàrdies permanents al campanar de Sant Antoni, acabat de construir el 1706. Seguint les anotacions de Virella, a l'abril es decidia de tancar-se dins les muralles. Aviat aparegueren les tropes filipistes i tot plegat acabaria amb la violenta ocupació de Vilanova el 25 de maig de 1714.

Aquest era el tercer episodi substancial a què ens referíem, i mereix un capítol a part.

UN 25 DE MAIG DE 1714

Finalment, data assenyalada és el 25 de maig de 1714 —el nostre particular 11 de setembre—, quan la ciutat fou ocupada i parcialment incendiada pels borbònics. Feia temps que s'esperava una reacció violenta després de les constants insubordinacions, emboscades i sabotatges de què era objecte l'exèrcit invasor.

Així ho expressava l'historiador Gari: *"Día 25 [...]. Día horroroso! Villanueva fué invadida: el incendio, el pillaje y la destrucción perpetuaron la memoria de aquel infausto día, el más triste y lúgubre de los anales de nuestra patria."* Per la seva part, Coroleu, indicava: *"El enemigo entró Villanueva á saco."* Ni les contribucions, ni la crema voluntària de mobles i palla per fer creure que ja havien estat assaltats: res va evitar l'atac violent. L'operació fou dirigida per José Antonio de Chaves y Osorio, militar castellà que ja havia participat en l'incendi i destrucció de Xàtiva. Virella esmenta que aquelles dates són registrades als llibres de la parròquia com *"lo temps de la crema de la vila por los castellans"*. Però, tornem a Gari: *"Aterrados sus moradores se escondieron para no ser víctimas del furor de los invasores que recorrian la villa robando, saqueando y pegando fuego por todas partes."* Molts ciutadans van córrer a refugiar-se al convent dels Caputxins. Els assaltants robaren tot el que van poder, també els diners de les donacions reservats per a la construcció del nou temple de Sant Antoni —*"dádivas de personas de bon sangro"*— i les pedres i la calç guardades per a aquell menester. També es requisaren armes i ganivets domèstics, prohibits sota pena de mort. Els ocupants obligaren els vilanovins a enviar vi i altres queviures a Tarragona i exigiren grans sumes de diners i provisions. Com a penyora —tal com diu Virella—, al juny de 1714 s'endugueren *"els dos ostatges més significatius de la vila"*, tenint-los captius a Sarrià. Allà moriren Pau Pollés el 27 de juny i Joan Papiol l'1 de juliol, segons esmenta Gari, *"consumidos de pena y aflicción"*. Pau Pollés havia estat batlle de Vilanova i Joan Papiol i Raventós era apotecari i havia estat síndic en representació de Vilanova a les Corts Catalanes de 1701. Papiol i la seva muller acolliren els frares caputxins a la seva arribada a Vilanova, convertint-se en els seu fundadors i protectors.

Al juliol de 1714 el temut duc de Berwick agafava el comandament de les tropes assetjants de Barcelona. Per aquelles dates s'obligava totes les barques de Vilanova a dur queviures a la zona del riu Llobregat on estaven acampades les tropes borbòniques. Com han fet notar Albareda i Esculies, els assetjats ja només podien rebre aprovisionaments per mar des de Mallorca, Itàlia o el nord d'Àfrica.

Aquell col·laboracionisme forçós acabaria l'onze de setembre de 1714 quan les tropes filipistes entraven a la capital catalana.

Acabava Garí: *"Así terminó aquella gran tragedia [...] en cuyas horrorosas escenas quiso la mala suerte que nuestra pacífica población fuese víctima y que nuestros abuelos no pudieran recordar sin estremecerse]*". En un altre moment, l'historiador ens diu que el 21 de octubre de 1714 foren elegits Joan Fuster, Bartomeu Soler, Joan Serra i Francesc Fuster, *"para que juntos con un señor Jurado y Notario recorrieran la villa para reconocer las casas que habia buenas y las quemadas"*.

El detall de les cases destruïdes totalment o parcialment per aquells fets quedava recollit al document *Memorial de Casas se troban en la pnt. Vila de Vilanova y algunas separades de dita Vila quants aposientos, afrontacions, lloguers sens auria, estimació d'elles*, datat el 1716 i que ha estat localitzat per Vicenç Carbonell a l'Arxiu Comarcal del Garraf i donat a conèixer per ell mateix a la revista de l'A. E. Talaia de maig de 2014.

LES CONSEQÜÈNCIES

El castell de Cardona capitulava una setmana després de la caiguda de Barcelona. Acabada la guerra, començava la repressió. El Real Decreto de Nueva Planta, de 16 de gener de 1716, de Felip V, va modificar les tradicionals institucions municipals catalanes i afectava profundament l'ordenació territorial, els arbitris i molts altres aspectes. Indicava Garí: *"Tantas disposiciones tiránicas se dictaron para abatir a los catalanes que la pluma se resiste a escribirlas."* Ben aviat es feren notar els canvis imposats i —com recorda Josep Maria Torras— la Real Junta va ordenar suspendre a Vilanova de Cubelles el procés d'insaculació o sorteig dels càrrecs municipals. La imposició del model castellà de representació municipal eliminava el sistema d'insaculació, el Consell passava a dir-se *Ayuntamiento* i els jurats i consellers es convertien en *regidores*. L'opció de venda —venalitat— de càrrecs municipals a partir de 1739 consolidava un model de corrupció institucional. En l'ordre territorial, el 1716 les vegueries quedaven substituïdes pels *corregimientos*. Inicialment Vilanova es mantindria dins el corregiment de Vilafranca del Penedès, però, posteriorment, i junt amb altres viles costaneres com Cubelles, Cunit o Calafell, passaria a formar part del corregiment de Tarragona. El perquè d'aquest canvi? Segons Virella, per fer dependre les ciutats costaneres d'un port important com era Tarragona. En opinió de Jesús Burgueño, la modificació era per compensar amb viles de domini reial costaneres el predomini de jurisdiccions senyorials que hi havia a la part de Vilafranca. Finalment, fem esment d'una darrera conseqüència important. El 1718 cessava la comunitat del batlle amb Cubelles i d'aquesta manera s'autoritzaven dos batlles, un per a Vilanova i un per a Cubelles. Era la separació definitiva de Cubelles, que va fer que el 1768 la ciutat substituís el nom de Vilanova de Cubelles per l'actual de Vilanova i la Geltrú. Després de 1714, començaria la reconstrucció de la vila. El segle XVIII es tancaria amb més de set mil habitants, senyal inequívoc de prosperitat econòmica. Per evitar les servituds d'hostatjar tropes durant les campanyes militars, els vilanovins proposaren contribucions especials per a la construcció d'una caserna militar que seria una realitat el 1771. A partir d'aquell moment, els vilanovins s'abocaren al comerç marítim i altres activitats que permetrien el desenvolupament de diversos sectors econòmics i que, al segle XIX, contribuirien a vertebrar una important indústria cotonera. Així doncs, la recuperació econòmica aviat seria una realitat. La normalitat política encara hauria d'esperar.